

אונאת דברים

[פרשת שמות (שיחה 3) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
בהבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

ודאי כי חטאיהם של גדולי האומה אינם פשוטים.

החטא נובע מתוך איזה חשבון מוטעה, שלכאורה יש לו בכל זאת מהלך הגיוני, אבל סוף כל סוף איננו ממצה את היושר כל-צורכו. כך, בפרשתנו כאשר המלאך כמעט הרג את משה רבנו על אי-מילת בנו. והכל תמהים איך הגיע למשה מכשול כזה. רש"י כותב בשם חז"ל: "אמר רבי יוסי, ח"ו לא נתרשל, אלא אמר אָמול ואצא לדרך? סכנה היא לתינוק עד ג' ימים!". [ואם] אָמול ואשהה ג' ימים? הקב"ה צוה, "לָךְ שוב מצרים". ומפני מה נענש? לפי שנתעסק במלון תחילה" (ד, כד). כלומר מחמת חסרון במעלת - "זריזין מקדימין למצוות" - נענש. והרי דבר דק שבדק.

כך אנו מוצאים בחטאו של משה במראה הסנה, הקב"ה מפציר בו שבעה ימים שירד למצרים, ומשה עומד בסירובו. והדבר מפליא, הא כיצד אדון הנביאים לא יציית לנבואתו? אלא משה הכריז "שלח נא ביד תשלח" (ד, יג), ופירש רש"י "והוא אהרן". בחז"ל נתבאר יותר הענין באבות דרבי נתן (נוסח ב' פרק מ', שהיה בידי רש"י, עיי"ש בהקדמה): "ואינו מדבר לפני מי גדולים ממנו, זה משה. בשעה שאמר לו הקב"ה לכה ואשלחך אל פרעה, אמר לפניו: רבון העולמים, אהרן אחי גדול ממני, ואי אפשר לי לדבר לפניו". כלומר, היה כאן חשבון-מוסרי של מניעת אונאת דברים. ויש להתפלא על גודל חריפות המוסר. והרי משה היה כעת בן 80 שנה ואהרן אחיו בן 83. הכי יעלה על הדעת שאהרן יקפיד על הבדל פעוט זה?

מנגד, הננו רואים שכאשר משה רבנו סרב לפקודת ה', והצדק היה אתו, לא נענש על כך.

1. כאשר קבל ציווי ישיר "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים" (במדבר לא, ב) ומשמעות הדברים שהוא אישית יעמוד בראש הלוחמים, הוא בכל זאת שלח אותם תחת פיקודו של פנחס בן אלעזר (לא, ו). ודאי לא בגלל הגיל נמנע, כי הרי קָלָב יצא לקרב גם בגיל 85 (יהושע יד, י-יא). חז"ל מבארים: "על שנתגדל במדין (עת שברח מפרעה ונמלט לבית יתרו). אמר, "אינו בדין שאני מיצר להם, שעשו לי טובה". (תנחומא, מטות, ג)

2. וכן כאשר לבסוף ירד למצרים (מעריבה) אחרי מראה הסנה, פנה קודם-כל לבית יתרו (מזרח) והתרחק לכיוון ההפכי בגלל חשבון הכרת טובה (מדרש תנחומא שמות, טז). ושם לא נענש על השהייה זו כלל.

אך בענייננו משה אכן נענש.

- מבואר הדבר במדרש שיר השירים רבה (א, מד): "א"ל הקב"ה, חייך שאני צוררה לך בכנפיך. כל ז' ימי המילואים היה משה משמש בכהונה גדולה, סבור שהוא שלו. ובסוף אמר לו, אינו שלך אלא של אהרן אחיך" עכ"ל. ברור כי עדיף לו לאדם כלל לא לעלות לגדולה, מלהשפילו אח"כ ע"י ההורדה ממשרתו (עיי' משלי כה, ז). ובש"ס אמרו: "הלוא אהרן אחיך הלוי", והלא כהן הוא? אלא הכי קאמר, אני אמרתי אתה כהן והוא לוי. עכשיו הוא כהן, ואתה לוי" (זבחים קב).
- ועוד: כל ז' ימי אדר היה משה מפייס ומתחנן לפני הקב"ה שיכנס לא"י, ולבסוף אמר לו, "לא תעבור את הירדן הזה".

ובכן יש לשאול – מה נשתנה כאן שנענש?

אפשר לענות בפשטות, מן עצם ההפצרה שהקב"ה מפציר בו, היה צריך משה לדעת שאין חשבון צודק (בשאר עניינים שהזכרנו, ה' לא הפציר בו שוב ושוב). אך יש תשובה יותר קולעת ומוצלחת. ה' אמר למשה: "הלוא אהרן אחיך הלוי... הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו" (ד, יד), ופירש"י "לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החושן הנתון על הלב".

כלומר, היה לאהרן לב טהור, וְיָדַע שכל המינויים הם ע"פ ה', כדכתיב "זה ספר תולדות אדם", דור דור ומנהיגיו, דור דור ודורשיו, דור דור וגיבוריו - (סדר עולם, פרק ל, מובא ב"תורה שלמה", בראשית ה, א) ואין במה לקנאות. ראה יומא (לח.) - "בשמך יקראוך, ובמקומך ישיבוך, ומשלך יתנו לך. אין אדם נוגע במוכן לחברו". וזה כשלעצמו הרי הוא לימוד נפלא.

הבה ונעיין בחטא נורא זה של "אונאת דברים", אשר משה חשש פן יגרום לאחיו אהרן להצטער. חז"ל הורו לנו שאע"פ שמאז חורבן בית המקדש ננעלו כל שערי שמים מעבור-תרעומת, אבל שערי אונאה לא ננעלו (ב"מ נט.). ובכל שאר עבירות ה' מעניש ע"י שליח. אבל על חטא אונאה, ה' בעצמו מעניש (וכמובן, העונש קשה ונחרץ ביותר).

מסביר מהר"ל ("נתיבות עולם", אהבת רע, פ"ב) כי אמנם רוב החטאים נוגעים לממון ורכוש, אבל אונאה נוגעת לנפשו של הנפגע. כלומר, "אונאה" באה מלשון "און" (=כח, רש"י על בראשית מט, ג). וענינו **הסרת הכח**, כמו ההפכים לסקול-לסקל, להשריש-לשרש, קילוס-קָלָס.

כאשר מצערים אדם אחר, מסירים ממנו את כוחו. (עיין סנהדרין צה. "זיל אשתכח לערפא אימיך בקיבורא, כי אדכרו ליה שמא דאימיה, כחש חיליה וקטליה") באמת, אפילו מקצרים את חייו של המצטער, כמו שאמרו אנחה שוברת חצי גופו של אדם (ברכות נח.). וזהו עומק פשט בספר "מדרש אגדה" (ויחי, דף קה. ומובא ב"דעת זקנים ובעלי תוספות", לבראשית מז, ט) שכאשר יעקב אבינו התלונן על הצרות שפקדו אותו, הפסיד מחייו 33 שנה. כלומר, פרעה ראה בשרטוטי פניו קווים המורים על זקנה מופלגת, וענה יעקב מה סיבתך כי נוצרו הללו מחמת דאגותיו ויגונותיו. וזה גופו היה באמת חטא. כל שכן, כאשר המציק המְאָנָה את חברו, גורם לחברו כך, ומקצר חייו!

אנו מוצאים (כתובות קג.), שכאשר רבנו הקדוש נפטר מן העולם, הוא צוה 'חנינא בר חמא יֵשֵׁב בראש' (=בראש הישיבה). אעפ"כ הוא לא קבל עליו תפקיד זה, כי רבי אפס, היה בשנתיים וחצי יותר מבוגר ממנו. ולכן ר' חנינא ישב מחוץ לשיבה. (וחברו לוי ישב אף הוא בחוץ, כדי שילמד בחברותא. / כי הלומד ללא חברותא, מיטפס - ברכות סג.). לְסָרְב לקבל מינוי כראש ישיבה, בגלל חשבון פעוט זה של הפרש בגיל של שנתיים וחצי, מפליא אותנו. כל שכן, ללכת ולהמרות בקשתו המפורשת של רבנו הקדוש?! והדבר מזכיר לנו את סירובו של משה רבנו לקבל עליו גדולה, פן ייווצר משהו של קנאה וצער בלבו של אחיו הגדול ממנו.

אבל יש בסוגיא הנ"ל עוקץ נוסף. הרי לא רואים שם שום מלת ביקורת על מעשהו של לוי. וכאן יש להזכיר כמה חשוב ביותר שהאדם יהא בקי בכל מכמני חז"ל, בש"ס ומדרשים. כי "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ירושלמי ר"ה ג,ה). הנה בברכות (יח:) מובא, ששמואל הלך לבית הקברות לברר איזה ענין נחוץ, ומצא שם נשמת לוי (שכבר נפטר) ממתינה בחוץ ולא נותנים לה רשות להכנס במתיבתא דרקיע. משום מה? משום כל אותן השנים שלוי החליש לדעתו של רבי אפס ולא נכנס לשיעורים שלו! והדבר מעורר ביותר. והרי כלל לא הגיע לרבי אפס להיות ראש ישיבה, כי רבנו הקדוש מינה מישהו אחר. ובלי ספק נכנסו מאות תלמידים אחרים (כל שאר תלמידי רבנו הקדוש) לשיעורים שלו, והימנעותו של אדם אחד כמעט ואינה מורגשת. ועוד, הרי גם רבי אפס יודע כי לוי כיוון לשם שמים, כדי שרבי חנינא (הוא הוא הצדיק המטיב לרבי אפס, ומגיע לו עזרה) לא יישאר בלימודו בלי חברותא. וברור שרבי אפס לא הביע בשפתותיו שום תרעומת למישהו, כי חז"ל רק מציינים "אחלישתיה לדעתו", כלומר פנימיות לבו. והנה העונש הרוחני העצום, שכאשר לוי נפטר, לא היתה לו דריסת רגל בבית מדרש של מעלה (מדה כנגד מדה) והוא נשאר ריק מתורה גם בעולם הרוחני-המוחלט שנים רבות.

על חשיבות זו של לימוד-היקפי המעניק ללומד ראייה רחבה, וידיעת כל דברי חז"ל, המעשירים ומעמיקים את מאמריהם ממקום למקום, מוצאים אנו גם במסכת שבת (דף נה.) –

רב יהודה ישב בשיעור לפני **שמואל**, ובאה אשה הצועקת על חמס הנעשה לה. שמואל לא הפסיק את שיעורו. כאשר תלמידו פנה אליו לחוס על האשה, ענה לו שתפקיד הדיינות נמצא בידי מר עוקבא, והוא כראש ישיבה פטור מזה.

אילו נעצרנו כאן, היינו **טועים לחשוב** כי שמואל צדק בתגובתו, ורב יהודה הטועה. מה רבה התפלאותנו למצוא בבבא בתרא (י:) תוספות ד"ה עליונים, בשם רבנו חננאל אשר כידוע כל דבריו דברי קבלה, דור אחר דור בנאמנות גמורה, שעולם ההפוך שראה האמורא מה קורה בשמים, **ששמואל** יושב כתלמיד כפוף לפני תלמידו **רב יהודה**, כי התלמיד צָדַק! "אוטם אזנו מזעקת דל".!

לכאורה פשט הדברים שאע"פ ששמואל איננו ממונה על הדיינות, היה חייב להגיב משהו לאשה אומללה ההיא ולפייס אותה, כמו להתבטא "תצא נפשי, הלוואי יכולתי לעזור לך". (ב"ב ט: עיי"ש)

במיוחד בדורנו אנו, עלינו להחמיר בעוון חמור זה של אונאת דברים, ולהחמיר בכל מקרה שיש להסתפק בו.